

УДК 94(477)«1921/1928»:332.8

ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА В ЖИТЛОВОМУ ПИТАННІ В РОКИ НЕПУ В УКРАЇНІ (1921–1928 РР.)

FINANCIAL POLICY IN HOUSING ISSUES IN THE PERIOD OF THE NEW ECONOMIC POLICY IN UKRAINE (1921–1928)

Чаговець Т. В.,

здобувач історичного факультету, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (Харків, Україна), e-mail: 1604102018@ukr.net

Chagovets T. V.,

aspirant, Kharkiv National University of V. N. Karazin (Kharkiv, Ukraine), e-mail: 604102018@ukr.net

Розглянуто особливості фінансової політики в житловому питанні в роки НЕПУ в Україні (1921–1928 рр.). Проаналізовано процес формування державної економічної та фінансової заходів у житловій сфері, складання структури житлового законодавства, яка в подальші роки існувала майже в незмінному вигляді. З позиції аналізу політичного, соціально-економічного, правового і соціокультурного аспектів досліджені процеси цілеспрямованого формування владою системи економічних і політичних заходів, які безпосередньо вплинули на фінансовий фактор питання в сфері отримання та експлуатації житла. У ході дослідження з'ясовано, що в роки НЕПу були сформовані різні способи господарчого управління житлом, а також вирішувались питання фінансування та експлуатації житла в нових умовах, які кардинально відрізнялись від попередньої епохи за формою власності на нерухоме майно. Встановлено, що фінансовий бік експлуатації житлом повністю відповідав цільовим настановам здійснення державної житлової політики, в основі якої знаходилася, з одного боку, дискримінація «соціально чужих класових елементів», на яких лягав основний тягар витрат з утримання житла, а іншого боку – пільгова політика для «близьких елементів». Досліджені економічні засади політики радянської влади із зупинки руйнування житлового фонду та його поступового відновлення.

Ключові слова: НЕП, житлове питання, фінансова політика, податки.

The research paper deals with the features of financial policy in the housing issue during the years of the New Economic Policy (NEP) in Ukraine (1921–1928). The process of formation of economic and financial measures in the housing sector, formation of the structure of housing legislation, which in the subsequent years existed almost unchanged, was analyzed. The processes of purposeful formation by the authorities of the system of economic and political measures that directly influenced the financial factor of the issue in the field of obtaining and use of housing were studied from the standpoint of the analysis of political, socio-economic, legal and socio-cultural aspects. The study found that during the years of the NEP various forms of economic management of housing were formed, as well as the issues of financing and use of housing in the new conditions were being solved, which differed radically from the previous era in terms of the form of ownership of real estate. It was established that the financial side of housing use was fully in line with the targeted guidelines for the implementation of state housing policy, being, on the one hand, based on the discrimination of «socially alien class elements», which carried the main burden of housing maintenance costs, and on the other hand, the preferential policy for «close elements». The economic principles of the policy of the Soviet government for stopping the destruction of the housing stock and its gradual restoration were investigated.

Keywords: NEP, housing issues, financial policy, taxes.

Постановка проблеми. Період 1920–1921 рр. характеризувався як украй важкий щодо фінансового стану та хаотичності існування міського господарства в УСРР. Внески від звичайних податків зменшились у зв'язку із знеціненням грошей, потім повністю припинились. Податки стягувались в натуральній формі й головною турботою стала боротьба з продовольчою та паливною кризою, руйнуванням житла [1; 2; 3].

Із запровадженням нової економічної політики постало завдання побудувати систему доходів міських відділів комунальних господарств і зробити їх самостійними одиницями [4; 5; 6; 7]. Вважалось, що «державні допомоги руйнують грошове господарство і не можуть бути джерелом відновлення комунальних підприємств» [8, с. 62]. Для виправлення ситуації була ухвалена постанова РНК від 25 серпня 1921 року «Про отримання плати за послуги, що надаються підприємствами комунального господарства» [9]. Готелі, лазні й комунальний транспорт переводились на госпрозрахунок, а будівельне управління комгоспу – реорганізовувались в пайове товариство [10]. Також налагоджувалась процедура збору коштів для погашення витрат із утримання помешкань.

Загалом актуальність проблематики фінансової політики в житловому питанні у роки НЕПу в радянській Україні визначається його відносною маловивченістю у фаховій історичній літературі.

Метою даної публікації є з'ясування особливостей і напрямків фінансової політики офіційної влади в житловому питанні в роки НЕПу в Україні. При цьому *хронологічними рамками* статті обрано період 1921–1928 років, коли керівництвом СРСР проводилася нова економічна політика, яка наприкінці 20-х – на початку 30-х років ХХ століття була згорнута і замінена сталінською індустріалізацією й колективізацією

Виклад основного тексту статті. Перший виданий в Україні радянський квартирний закон був запроваджений Постановою РНК УСРР від 14 вересня 1923 року [11]. Закон мав сприяти відновленню житлового фонду, який потребував значних витрат, але разом із тим, не повинен був обтяжувати бюджет трудових верств населення. Класовий принцип у законі був повністю витриманий: робітникам і службовцям було надано низку пільг із квартирної плати незалежно від стану житла, нетрудове населення жодними пільгами і знижками не користувалося. Крім того, надлишки житлової площі для нетрудового населення обкладалися високою платою, що надходила до міських бюджетів [12].

Перехід до НЕПу зумовив відновлення й диференціювання квартирної плати, але не змінив політичне кредо влади щодо житла: «При здачі в оренду житла необхідно переслідувати не стільки фінансові цілі, скільки завдання щодо збереженні та відновлення житлової площі та охорони інтересів трудящих» [13, с. 18].

Квартирна плата вносилася за користування житловою площею. Тому, як наголошувалося в законі, усі платежі за комунальні послуги стягувались додатково. Зібрані кошти витрачались на підтримання будинку в належному стані, ремонт загальних частин житла і внутрішніх комунікацій, утриманням квартир займалися самі наймачі.

За рахунок квартирної плати покривалися адміністративно-господарські витрати. Оплата інших комунальних послуг (освітлення, опалення, водопостачання) проводилося окремо, при цьому слід враховувати, що більшість міських будинків

мали вкрай низький рівень благоустрою, тому проблема комунальних тарифів не була настільки актуальною, як квартирна плата. Загальною тенденцією було включення окремих комунальних послуг до складу квартирної плати. Пізніше це набуло загального поширення.

Робітники і службовці, а також червоноармійці, учні та особи, які перебували на соціальному забезпеченні щодо квартирної плати, поділялися на 12 груп залежно від місячного заробітку та місця проживання, а також займаної площі. Для зазначених осіб трудового населення встановлювалася сітка квартирної плати за 1 кв. саж. площі (4,5 м²) у червоних копійках. Найнижча ставка квартирної плати за 1 кв. сажень у 1923 р. становила 7 червоних копійок, найвища – 105 червоних копійок [14].

У зв'язку з переходом на тверду валюту з липня 1924 р. президія Губвиконкому вносить зміни і доповнення до обов'язкової постанови «Про квартирну плату» [15]. Для трудящих запроваджувалася сітка вартості 1 кв. сажня (4,5 м²) у золотих рублях і копійках.

Робітники і службовці, які одержували понад 240 червоних рублів на місяць, платили за кожен червоний рубль заробітку по 1% надбавки до загальної суми квартирної плати, нарахованої за вищим ґатунком відповідного поясу і розряду [15, с. 40]. Квартирна плата для нетрудового елемента встановлювалася в розмірі від 3 рублів золотом за кв. сажень і вище за місяць. Для порівняння, найбільш високий тариф для робітників, виходячи з цієї постанови, становив 1 гривню 75 копійок.

Крім цього, робітникам і службовцям було надано низку пільг із квартирної плати залежно від стану житла: 1) напівпідвальні, підвальні та горищні приміщення оплачувалися на 50% нижче від ставки, встановленої для відповідного ґатунку і групи; 2) сухі, світлі, напівпідвальні приміщення оплачувалися на 25% нижче від свого поясу і розряду; 3) темні та прохідні кімнати, що слугують для проходу осіб, які не входять до складу сім'ї, яка займає кімнату, оплачувалися на 25 до 50% нижче від нормальної розцінки [14, с. 37].

За законом «Про квартирну плату», сплата за житло вносилися робітниками і службовцями, а також особами, які перебувають на соціальному забезпеченні, у тому числі сім'ями червоноармійців, безробітними, що мають право на отримання державної допомоги, та учнями, які повністю або частково звільняються від оплати за навчання [11]. Цій категорії населення потрібно було внести платіж не пізніше від 5 числа поточного місяця за курсом золотого рубля на 1–е число цього місяця. Усі інші групи населення квартирну плату вносили не пізніше від 5–го числа поточного місяця за курсом золотого рубля на день сплати. За прострочування будинкоуправління стягувало з нетрудового елемента пеню в розмірі 3% на день. Трудовий елемент, у разі прострочення, вносив квартирну плату з нарахуванням 1/2 відсотка пені на день [14, с. 32]. Оскільки зарплату робітникам і службовцям платили несвоєчасно, існувало

застереження: у цьому випадку стягнення пені не застосовувалося, але наступний за днем отримання ними заробітної плати день уважався останнім терміном для внесення квартирної плати зі всіма можливими для наймача у цьому випадку наслідками.

Робітники та службовці, які вносили квартирну плату пізніше за встановлений термін унаслідок затримки зарплати, вносили відповідну курсову різницю за прострочені дні, якщо їх зарплата була стимульована в червоному обчисленні [14, с. 33].

Відповідальність за справність житла, санітарії та благоустрій покладалася на орендарів будинків, домовласників і домоуправління. Будинкоуправління мало право висунути позов про виселення особи, яка не сплатила квартирну плату протягом 1 місяця після нагадування, зробленого по закінченню терміну платежу [14, с. 33].

Слід розуміти, що муніципалізація житлового фонду не супроводжувалася покладанням обов'язків на його користувачів нести необхідні витрати з утримання квартир. Житло сприймалося як безкоштовний пайок, розраховувати на отримання якого міг кожен, хто його потребував.

Домінуюча тенденція розвитку законодавства полягала в неухильному підвищенні тарифів, досягненні їхньої диференціації з перекладанням витрат на найбільш платоспроможних квартирнаймачів [15; 16]. Законодавство виділяло такі категорії мешканців: нетрудовий елемент, особи вільних професій, кустарі та ремісники, робітники та службовці, особи, які перебувають на соціальному забезпеченні та деякі дрібні категорії (студенти, інваліди) [11]. До осіб вільних професій належали: лікарі, ветеринари, акушерки, масажистки, юристи, інженери, літератори, художники, тобто ті громадяни, які отримували доходи за угодою за надані послуги спеціальної розумової праці, при цьому не були найманими працівниками [16, арк. 9].

Але це не вирішувало питання і у комунальній пресі розгорнулася дискусія щодо пільгових тарифів: «Яка ж це класова політика, якщо за рахунок комунального господарства робітник Харківського паровозобудівного заводу отримає воду? Це не класова політика, а перекадання витрат підприємствами на рахунок комунального господарства, що живе за місцеві кошти, а не на державні, як було раніше» [8, с. 58]. Бюджетні умови більшості робітників були такі, що не давали можливості сплатити хоча б одні тільки виробничі витрати з ведення будинкового господарства. За них платили державні підприємства на яких вони працювали [17, арк. 4]. «Кожна пільга є фактичним підвищенням заробітної плати. Адже для підтримки та підвищення її рівня є потужні органи – профспілки і власне держава. Вимога спеціальних пільг для робітників тотожна перекаданню турботи про інтереси трудящих з органів професійних об'єднань, підприємств і держави на комунальні відділи. Здійснення пільг є не що інше, як підвищення заробітної плати для робітників підприємств, які мають не тільки

місцеве, але й обласне та навіть державне значення, підвищення за рахунок комуни, зобов'язаної у разі обмеженості фінансових ресурсів утримувати в інтересах трудящих комунальне господарство на належному рівні» [8, с. 62].

Остаточний розмір оплати у 1925 році виявився не нижче за 10 коп. з 1 кв. сажени (4,5 кв. м) [14, с. 33]. Норму житлової площі визначали місцеві органи, але вона мала бути не нижчою за передбачену рекомендаціями Наркомату охорони здоров'я. Усі надлишки житлової площі обкладалися у трикратному розмірі до основного тарифу [14, с. 33]. Таким чином, з одного боку, влада розраховувала домогтися ущільнення мешканців і зменшення дефіциту житла, а з іншого, за рахунок мешканців, здатних оплачувати своє проживання в більш комфортабельних умовах, отримати необхідні кошти на утримання будинку, що не забезпечувався за рахунок основних тарифів.

Якби не підвищували норму квартирної плати, цих коштів було недостатньо для утримання житла в задовільному стані, не кажучи про серйозні реконструкції: «Що стосується житлового господарства, то тут необхідно докорінно змінити політику господарства: треба відмовитися від ідилії подолання всіх перешкод за допомогою власних засобів. Абсолютно неприпустимо, щоб міста брали на себе завдання з капітального ремонту будинків із поточних коштів. Тому необхідно ухвалити, що витрати на капітальний ремонт будинків обмежуються лише будинками, які обслуговують виключно комунальні потреби, усі ж інші націоналізовані оселі повинні ремонтуватися або за рахунок орендарів за договорами, що забезпечують матеріальні витрати орендарів, або шляхом передачі будинків суспільству, або на кошти позик. Тут потрібна чітка та рішуча політика, якщо ми хочемо відновити будинки» [8, с. 59].

Комунальні працівники пропонували змінити методику розрахунків квартирної плати і виходити з того, скільки можуть заплатити мешканці, а скільки потрібно для повноцінного утримання будівлі. При введенні таких тарифів частка квартирних платежів у сімейному бюджеті могла скласти 35–50%. На думку фахівців, вважалось нормальним і внесення 10% заробітку працівника [8, с. 60]. У січні 1928 року вийшла Постанова ЦВК і РНК СРСР «Про житлову політику» [18], що в спеціальному розділі, присвяченому питанням збереження наявного житлового фонду, пропонувала ввести з 1 квітня 1928 року нові норми квартирної плати, наближені до собівартості експлуатації житла. Постанова пропонувала переглянути розміри знижок із квартирної плати залежно від розмірів заробітної плати, із таким розрахунком, щоб ставки квартплати з осіб, що платили нижче за собівартість житла, були підвищені не менш ніж на 10 копійок за 1 кв. метр на місяць. Винятком були безробітні та особи з доходом не вище 20 руб. [18, с. 699]. Постанова передбачала, що при підвищенні квартирної плати мало бути враховано, що її розмір для робітників і службовців не повинен перевищувати 10%.

Для забезпечених верств населення зростання квартирної плати продовжувалося: «Для робітників і службовців низькооплачуваних категорій квартирна плата повинна на цей час орієнтуватися в середньому на вартість утримання та ремонт житлових приміщень, а для високооплачуваних із поступовим додаванням вартості амортизації будівлі та погашення відсотків на затрачений у будівництві капітал. Квартирна плата кустарів й осіб вільних професій повинна включати плату на експлуатаційні витрати та амортизацію, а для осіб із високим заробітком також і відсотки на будівельний капітал. Із трудових елементів квартирна плата повинна стягуватися в максимальному обсязі – у розмірі вартості експлуатації будівлі, її амортизації, а також відсотків на затрачений у будівництві капітал» [19, с. 65].

Як бачимо, доходи, отримані з житлового фонду, суттєво залежали від того, у чьому користуванні знаходилося домоволодіння. Доходи житлово–орендних кооперативів були більшими, це пояснювалося ефективним та економічним управлінням кооперативу, кращим виявленням доходів мешканців, більш високим рівнем добробуту городян, які мешкали у таких будинках. Але, незважаючи на це, квартплата не покривала необхідних витрат на утримання житла. Подолати наявну ситуацію власники муніципалізованих будинків намагалися у різний спосіб. Житлово–орендні кооперативи, де дефіцит був найменший, залучали позикові кошти, частку доходів від розташованих у будинку торговельно–промислових приміщень. Відділи комунального господарства спрямовували на утримання муніципальних будівель кошти спеціального капіталу житлового фонду. Крім того, наперекір декларованим принципам житлової політики, будинкоуправління, житлово–орендні кооперативи, приватні власники прагнули заселити будинок найбільш платоспроможними мешканцями, які не мали пільг з оплати.

Збитковість житлового сектору для комунального бюджету зумовлювалася не тільки низькою квартирною платою, але ще й тим, що вона не вносилося. За цих обставин останнім механізмом впливу на порушників було виселення. Законодавство не використовувало всі засоби, що дозволяли застосовувати цю небажану міру, тим самим пом'якшувалася відповідальність боржників. Значимо, що виключався адміністративний порядок виселення і дозволявся тільки судовий, встановлювалися терміни погашення заборгованості. Крайні заходи встановлювалися тільки для нетрудового елемента [15, с. 35]. Отже, квартира плата не мала значення комунального доходу. Тільки в окремих будинках, насамперед тих, що входили до складу житлово–орендних кооперативів, вона забезпечувала підтримку домогосподарств у належному стані. У низці випадків житловий сектор, навпаки, змушував перерозподіляти на свою користь кошти з інших комунальних галузей. Ця особливість була такою: доходи від комунальних підприємств

завичай поглиналися під час їх експлуатації, доходи від будинків були не такі значні, адже витрати на поточний і капітальний ремонт становили велику суму: «Витрати на капітальний ремонт будинків є витратами надзвичайними, непосильними для поточних надходжень, тож для них повинні бути знайдені абсолютно інші джерела доходів або вироблені інші способи господарської політики» [8, с. 57].

Зростання квартирної плати продовжувалось в роки НЕПу [15; 19]. Однак це не дало очікуваних результатів. Поповнення доходів за рахунок забезпечених верств населення не вдалося тому, що нетрудові елементи почали будувати приватне або кооперативне житло, але не хотіли сплачувати надмірно завищені тарифи.

Стабілізувати фінансове становище допомогла грошова реформа (1922–1924 рр.). В обіг була випущена стійка (конвертована) валюта – червонець [20; 21]. 1921 року було засновано Державний банк, створювалася мережа кооперативних і місцевих комунальних банків, вводилася система прямих і непрямих податків [22, с. 430].

З усіх декретів і розпоряджень уряду про відновлення комунального та житлового кредитування найбільш життєвим виявився декрет ВЦВК і РНК від 18 січня 1923 р. про організацію місцевих комунальних (міських) банків [23]. Метою комунальних банків було сприяння відновленню та розвитку місцевого економічного життя за допомогою кредитування місцевого комунального та житлового господарства, а також надання місцевому населенню кредитів на потреби міського будівництва і обслуговування короткостроковими кредитами місцевих державних, кооперативних і приватних установ, а також випуск облігаційних позик.

В банках також зберігались спецкапітали житлового фонду для кредитування робітничого житлобудівництва, фонду поліпшення побуту робітників, фонди окремих установ і підприємств [24].

Зібрані комунальними відділами кошти – платежі від населення, юридичних осіб за надані послуги, за користування на умовах оренди муніципальним майном, збори від земельної ренти тощо, – повинні були витратитися на потреби міського управління, а та частина, що залишилася, – на вирішення загальноміських завдань. Однак за фінансової кризи місцевих господарств виручка використовувалася й на інші потреби, у той час як елементарні потреби комунальних підприємств залишалися незадоволеними. Таким чином, «проїдався» основний капітал підприємства навіть за правильної тарифікації [25, с. 39]. Обмеженість коштів, які могли бути спрямовані на міський благоустрій, стало однією з причин запровадження спеціальних фондів. Інша причина полягала у незахищеності комунальних ресурсів від вилучення на інші потреби.

Згідно з нормативним статутом, комунальний банк мав право проводити всі звичайні банківські операції та видавати позики на

потреби комунального господарства й житлового будівництва терміном на 12 місяців під векселі позичальників, забезпечених або заставою товарів, або заставою будівель, або правом будівель і комунальних підприємств. Крім короткострокових позичок, комунальні банки мали право видавати місцевим радам та госпрозрахунковим підприємствам довгострокові позики на 10–25 років на розвиток і розширення підприємств комунального господарства та житлобудівництва. Довгострокові позики видавалися банком зі спеціальних коштів, що накопичені шляхом: а) виділення частини основного капіталу; б) асигнувань із коштів державної скарбниці; в) випуску облігаційних позик; г) складанням спеціальних капіталів тощо [22, с. 432–433].

За роки НЕПу також було створено по 4 житлових і комунальних фондів [26, с. 8]. Вони утворювались на союзному, республіканському та місцевому рівнях, а також на окремих підприємствах кошти фондів формувались з надходжень від квартирного податку, відрахувань із доходів від приміщень, що здавались місцевими радами під торгово-промислою підприємства. Суми відрахувань визначалися на законодавчому рівні [27; 28]. Це дозволило фінансувати невідкладні міські потреби в житловій і комунальній сферах.

Особливості радянської організації міських фінансів визначили способи формування їх доходів. Вони склались із кількох джерел: міські землі, торговельно-промислові й складські приміщення, житловий фонд, комунальні підприємства, відрахування від загальнодержавних податкових джерел й надбавки до них, а також спеціальні міські податки і збори. Були джерела всесоюзного значення: цільовий квартирний податок, відрахування від прибутків промисловими і торговими підприємствами. Джерелами республіканського значення були: відрахування з доходів місцевих рад від оренди торгових приміщень, відрахування промислових і торгових підприємств республіканського значення, відрахування Держстраху. З кредитами Центрального Комунального банку та асигнуваннями окремими галузями промисловості, «доходи у грошовому еквіваленті за 1924–1925 рр., які надійшли до скарбниці СРСР на житлове будівництво склали близько 71 млн. карбованців, що давало можливість побудувати близько 474333 куб. сажнів (2.159.164 кв. м) на 90 342 особи» [29, с. 50].

Отже, провівши вивчення проблематики даної статті, ми прийшли до наступних **висновків**:

– Із 1921 року радянським робітникам і службовцям було надано низку пільг із квартирної плати незалежно від стану житла, нетрудове населення жодними пільгами і знижками не користувалося. Перехід до НЕПу зумовив відновлення й диференціювання квартирної плати, але не змінив політичне кредо влади щодо житла. Робітники і службовці, а також червоноармійці, учні й особи, котрі перебували на соціальному забезпеченні щодо квартирної плати, поділялися

на 12 груп залежно від місячного заробітку та місця проживання, а також займаної площі. Крім того, робітникам і службовцям було надано низку пільг із квартирної плати залежно від стану житла.

– У період нової економічної політики в СРСР житло сприймалося як безкоштовний пайок, розраховувати на отримання якого міг кожен, хто його потребував. Домінуюча тенденція розвитку законодавства полягала в неухильному підвищенні тарифів, досягненні їхньої диференціації з перекладанням витрат на найбільш платоспроможних квартиронаймачів. Водночас збитковість житлового сектору для комунального бюджету була перманентною для років НЕПу і зумовлювалася вона не тільки низькою квартирною платою, але ще й тим, що вона не вносилася.

– Використовуючи різні важелі: особисту ініціативу населення, заощадження громадян, класовий принцип оплати житла, а також відродження фінансової, кредитної системи, створення спецфондів, в роки НЕПу владі вдалося зупинити руйнування, а згодом і почати відновлювати житловий фонд УСРР. Проте стан комунального господарства відставав від індустріального розвитку країни і не відповідав його темпам, а житлову кризу, в зазначений період, так і не вдалось подолати.

Перспективою даного дослідження є з'ясування того, наскільки фінансова політика у житловому питанні була різною в роки НЕПу і в періоди, що передували і слідували на періодом нової економічної політики радянської влади («воєнний комунізм» та сталінська індустріалізація).

Список використаних джерел

1. 'Нариси повсякденного життя радянської України в добу НЕПу (1921–1928 рр.): монографія', 2009, відп. ред. С. В. Кульчицький: в 2-х ч. Ч.1, Київ: Вид-во ін-ту іст. України НАН України, 445 с.
2. Калініченко, ВВ., 2004. 'Населення. Життя та побут харків'ян', *Історія міста Харкова ХХ століття*, Харків, с.235–244.
3. 'Справка ГУКХ УССР о состоянии коммунального и жилищного хозяйства крупных промышленных центров республики (Харькова и Днепропетровска) 1931 г.', ЦДАГО, Ф.1. ЦК КПУ, Оп.20, Д.4272, 47 л.
4. 'О мерах по упорядочению финансового хозяйства: Постановление ВЦИК от 14 окт. 1921 г.', 1921, *Известия ВЦИК*, №230.
5. 'О местных денежных средствах: Постановление СНК от 22 авг. 1921 г.', 1921, *Известия ВЦИК*, №176.
6. 'О местных налогах и сборах: Постановление ВЦИК и СНК от 10 окт. 1921 г.', 1921, *Известия ВЦИК*, №283.
7. 'О местных средствах: Постановление ВЦИК и СНК от 4 янв. 1923 г.', 1923, *Коммунальное дело*, №5–6.
8. Марков, А. 1922. 'К вопросу о финансовом положении органов Коммунального Хозяйства', *Коммунальное хозяйство на Украине*, №3, с.55–69.
9. 'О взимании платы за услуги, оказываемые предприятиями коммунального хозяйства', 1921, *СВ УССР*, №19, Ст.552.
10. 'Финансовое положение Харькова', 1927, *Коммунальное дело*, №5, с.72.
11. 'О квартирной плате: Постановление СНК УССР от 14 сент. 1923 г.', 1923, *СВ УССР*, №34, Ст.493.
12. 'О плате за пользование жилищными помещениями: Постановление СНК от 12 янв. 1923 г.', 1967, *Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам: сб. док. За 50 лет. Т.1: 1917–1928 гг.*, Москва, с.696–703.

13. Шейнис, Д., 1922. 'Новая жилищная политика и извращения НЭПа', *Коммунальное дело*, №2, с.14–20.

14. 'Квартирная плата', 1925, *Сборник обязательных постановлений Харьковского Губисполкома*, Харьков: Изд-во Губисполкома, №49, с.32–40.

15. 'О квартирной плате: Изменения к обязательному постановлению', 1925, *Сборник обязательных постановлений Харьковского Губисполкома*, Харьков: Изд-во Губисполкома, №52, с.39–40.

16. 'Положение о классовом тарифе на оплату коммунальных услуг', *Державний архів м. Києва*, Ф.1. Р–1. Київська міська рада депутатів та виконавчий орган Київської міської ради депутатів (Київська міська держадміністрація), Оп.1. 1921–1932 рр., Спр.90 (29 груд. 1924 – 11 лют. 1925 р.), 13 л.

17. 'Резолюція о жилищном строительстве на Украине', ЦДАГО України, Ф.1. Центральний комітет Комуністичної партії України, Оп.20. Постанова ЦК КП(б)У про житлове будівництво на Україні, Д.2508 (1 липня 1927 – 5 груд. 1927), 22 арк.

18. 'О жилищной политике: Постановление ЦИК и СНК СССР 4 янв. 1925 г.', 1967, *Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам: сб. док. За 50 лет. Т.1: 1917–1928 гг.*, Москва, с.696–703.

19. 'К новой квартирной плате', 1926, *Жилище и строительство*, №6, с.65.

20. 'О выпуске в обращение денежных знаков образца 1922 г. достоинством в 50 и 10 тыс. рублей: Декрет СНК УССР', 1922, *СВ УССР*, №29, с.447.

21. 'О выпуске в обращение дензнаков образца 1922 года, достоинством в 50 коп., 1, 3, 5 и 10, 25, 50, 100, 250, 500 и 1000 рублей: Декрет СНК УССР', 1921, *Собрание узаконений правительства Украины*, №25, Ст.733.

22. Велихов, Л., 1928. 'Основы городского хозяйства', Москва: Ленинград: Гос. изд-во, 468 с.

23. 'Об организации местных коммунальных (городских) банков: Постановление ВЦИК и СНК от 18 янв. 1923 г.', 1923, *Коммунальное дело*, №2.

24. 'Об образовании специальных капиталов и фондов, предназначенных для выдачи ссуд на строительство рабочих жилищ: Постановления СНК СССР', 1925, *СВ Украины*, №26, Ст.179.

25. Митлянский, Ю. 'Экономика коммунальных предприятий', *Коммунальное дело*, №9–10, с.36–39.

26. Лившиц, Н., 1930. 'О системе коммунальных и жилищных фондов', *Вопросы коммунального хозяйства*, №10, с.8.

27. 'О перечислении в 1922–23 бюджетном году поступлений промышленного налога на усиление местных средств: Постановление ВЦИК и СНК от 16 нояб. 1922 г.', *Коммунальное дело*, 1923, №3–4.

28. 'О размерах отчислений из фонда улучшения быта рабочих государственных предприятий на нужды строительства рабочих жилищ в 1924–1925 бюджетном году: Постановление СНК УССР', 1925, *СВ Украины*, №66, Ст.372.

29. 'Жилищное строительство и долгосрочный кредит', 1925, *Коммунальное дело*, №9 (33), с.49–50.

References

1. 'Narysy povsjakdenного zhyttja radjans'koi' Ukraїny v dobu NEPu (1921–1928 rr.): monografija monohrafiia (Essays on the Daily Life of Soviet Ukraine in the days of the New Economic Policy (NEP) (1921–1928): monograph)', 2009, відп. ред. S. V. Kul'chyc'kyj: v 2-h ch. Ch.1, Kyi'v: Vyd-vo in-tu ist. Ukraїny NAN Ukraїny, 445 s.
2. Kalinichenko, VV., 2004. 'Naselennja. Zhyttja ta pobut harkiv'jan (Population. Life the Inhabitants of Kharkiv)', *Istorija mista Harkova XX stolittja*, Harkiv, s.235–244.
3. 'Spravka GUKH USSR o sostojanii kommunal'nogo i zhilishhnogo hozjajstva krupnyh promyshlennyh centrov respublik (Har'kova i Dnepropetrovska) 1931 g. (Reference of the Main Department of Community Facilities of the USSR on the State of the Community Facilities and Housing of the Major Industrial Centers of the Republic (Kharkiv and Dnipropetrovsk) of 1931)', *CDAGO*, F.1. CK KPU, Op.20, D.4272, 47 l.

4. 'O merah po uporjadocheniju finansovogo hozhajstva: Postanovlenie VCIK ot 14 okt. 1921 g. (On Measures for the Arrangement of Financial Economy: Regulation of the All-Russian Central Executive Committee dated October 14, 1921)', 1921, *Izvestija VCIK*, №230.
5. 'O mestnyh denezhnyh sredstvah: Postanovlenie SNK ot 22 avg. 1921 g. (On Local Money: Resolution of the Council of People's Commissars dated August 22, 1921)', 1921, *Izvestija VCIK*, №176.
6. O mestnyh nalogah i sborah: Postanovlenie VCIK i SNK ot 10 okt. 1921 g. (On Local Taxes and Fees: Resolution of the All-Union Executive Committee and the Council of People's Commissars dated October 10, 1921)', 1921, *Izvestija VCIK*, №283.
7. 'O mestnyh sredstvah: Postanovlenie VCIK i SNK ot 4 janv. 1923 g. (On Local Funds: Resolution of the All-Central Executive Committee and the Council of People's Commissars dated January 4, 1923)', 1923, *Kommunal'noe delo*, №5-6.
8. Markov, A. 1922. 'K voprosu o finansovom polozenii organov Kommunal'nogo Hozhajstva (On the Issue of the Financial Standing of the Public Utility Bodies)', *Kommunal'noe hozhajstvo na Ukraine*, №3, s.55-69.
9. 'O vzimanii platy za uslugi, okazyvaemye predpriyatijami kommunal'nogo hozhajstva (On Charging Fees for Services Rendered by Utility Enterprises)', 1921, *SU USSR*, №19, St.552.
10. 'Finansovoe polozenie Har'kova (Financial Situation of Kharkiv)', 1927, *Kommunal'noe delo*, №5, s.72.
11. 'O kvartirnoj plate: Postanovlenie SNK USSR ot 14 sent. 1923 g. (On the Residential Rent: Resolution of the Council of People's Commissars of the USSR dated September 14, 1923)', 1923, *SU USSR*, №34, St.493.
12. 'O plate za pol'zovanie zhilishhnymi pomeshhenijami: Postanovlenie SNK ot 12 janv. 1923 g. (On Payment for the Use of Residential Premises: Decree of the Council of People's Commissars dated January 12, 1923)', 1967, *Reshenija partii i pravitel'stva po hozhajstvennym voprosam: sb. dok. Za 50 let. T.1: 1917-1928 gg.*, Moskva, s.696-703.
13. Shejnis, D., 1922. 'Novaja zhilishhnaja politika i izvrashhenija NJePa (New Housing Policy and Perversions of the New Economic Policy (NEP))', *Kommunal'noe delo*, №2, s.14-20.
14. 'Kvartirnaja plata (Residential Rent)', 1925, *Sbornik objazatel'nyh postanovlenij Har'kovskogo Gubispolkoma*, Har'kov: *Izd-vo Gubispolkoma*, №49, s.32-40.
15. 'O kvartirnoj plate: Izmenenija k objazatel'nomu postanovleniju (On the Residential Rent: Amendments to the Mandatory Resolution)', 1925, *Sbornik objazatel'nyh postanovlenij Har'kovskogo Gubispolkoma*, Har'kov: *Izd-vo Gubispolkoma*, №52, s.39-40.
16. 'Polozhenie o klassovom tarife na oplatu kommunal'nyh uslug (Provision on the Class Tariff for the Payment of Utilities)', *Derzhavnyj arhiv m. Kyjeva*, F.1. R-1. Kyi'vs'ka mis'ka rada deputativ ta vykonavchij organ Kyi'vs'koi' mis'koi' rady deputativ (Kyj'vs'ka mis'ka derzhadministracija), Op.1. 1921-1932 rr., Spr.90 (29 grud. 1924 - 11 ljut. 1925 r.), 13 l.
17. 'Rezoljucija o zhilishhnom stroitel'stve na Ukraine (Resolution on Housing Construction in Ukraine)', *CDAGO Ukrai'ny*, F.1. Central'nyj komitet Komunistychnoi' partii' Ukrai'ny, Op.20. Postanova CK KP(b)U pro zhytlove budivnyctvo na Ukrai'ni, D.2508 (1 lipnja 1927 - 5 grud. 1927), 22 ark.
18. 'O zhilishhnoj politike: Postanovlenie CIK i SNK SSSR 4 janv. 1925 g. (On Housing Policy: Resolution of the Central Electoral Commission and the Council of People's Commissars of the USSR dated January 4, 1925)', 1967, *Reshenija partii i pravitel'stva po hozhajstvennym voprosam: sb. dok. Za 50 let. T.1: 1917-1928 gg.*, Moskva, s.696-703.
19. 'K novoj kvartirnoj plate (To the New Residential Rent)', 1926, *Zhilishhe i stroitel'stvo*, №6, s.65.
20. 'O vypuske v obrashhenie denezhnyh znakov obrazca 1922 g. dostoinstvom v 50 i 10 tys. rublej: Dekret SNK USSR (On the Issuance of Banknotes of 1922 Worth 50 and 10 Thousand Roubles: Decree of the Council of People's Commissars of the USSR)', 1922, *SU USSR*, №29, s.447.
21. 'O vypuske v obrashhenie denznakov obrazca 1922 goda, dostoinstvom v 50 kop., 1, 3, 5 i 10, 25, 50, 100, 250, 500 i 1000 rublej: Dekret SNK USSR (On the Issuance of Token Money and Banknotes of 1922 Worth 50 kopecks, 1, 3, 5, and 10, 25, 50, 100, 250, 500 and 1000 Roubles: Decree of the Council of People's Commissars of the USSR)', 1921, *Sobranie uzakonenij pravitel'stva Ukrainy*, №25, St.733.
22. Velihov, L., 1928. 'Osnovy gorodskogo hozhajstva (Basics of Urban Economy, State Publishing House)', Moskva; Leningrad: *Gos. izd-vo*, 468 s.
23. 'Ob organizacii mestnyh kommunal'nyh (gorodskih) bankov: Postanovlenie VCIK i SNK ot 18 janv. 1923 g. (On the Organization of Local Municipal (City) Banks: Resolution of the All-Union Central Executive Committee and the Council of People's Commissars dated January 18, 1923)', 1923, *Kommunal'noe delo*, №2.
24. 'Ob obrazovanii special'nyh kapitalov i fondov, prednaznachennyh dlja vydachi ssud na stroitel'stvo rabochih zhilishh: Postanovlenija SNK SSSR (On the Formation of Special Capitals and Funds Intended for the Issuance of Loans for the Construction of Workers' Dwellings: Decrees of the Council of People's Commissars of the USSR)', 1925, *SU Ukrainy*, №26, St.179.
25. Mitljanskij, Ju. 'Jekonomika kommunal'nyh predpriyatij (Economics of Utility Enterprises)', *Kommunal'noe delo*, №9-10, s.36-39.
26. Livshic, N., 1930. 'O sisteme kommunal'nyh i zhilishhnyh fondov (On the System of Municipal and Housing Stocks)', *Voprosy kommunal'nogo hozhajstva*, №10, s.8.
27. 'O perechislenii v 1922-23 bjudzhetnom godu postuplenij promyshlennogo naloga na usilenie mestnyh sredstv: Postanovlenie VCIK i SNK ot 16 nojab. 1922 g. (On the Transfer of Industrial Taxes in the Fiscal Year of 1922-23 to Strengthen Local Resources: Resolution of the All-Union Executive Committee and the Council of People's Commissars dated November 16, 1922)', *Kommunal'noe delo*, 1923, №3-4.
28. 'O razmerah otchislenij iz fonda uluchshenija byta rabochih gosudarstvennyh predpriyatij na nuzhdy stroitel'stva rabochih zhilishh v 1924-1925 bjudzhetnom godu: Postanovlenie SNK USSR (On the Amount of Allocations from the Fund for Improving the Living Conditions of Workers of State-Owned Enterprises for the Construction of Workers' Dwellings in the Fiscal Year of 1924-1925: Resolution of the Council of People's Commissars of the USSR)', 1925, *SU Ukrainy*, №66, St.372.
29. 'Zhilishhnoe stroitel'stvo i dolgosrochnyj kredit (Housing Construction and Long-Term Loan)', 1925, *Kommunal'noe delo*, №9 (33), s.49-50.

* * *